

ANAYASA MAHKEMESİ'NİN EŞİTLİK İLKESİ YORUMU IŞIĞINDA DİLSEL ÇOĞULCULUK TALEPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ ÜZERİNE BİR ANALİZ*

An Analysis on the Demands for Linguistic Pluralism in Light of the Interpretation of
the Constitutional Court on the Principle of Equality

Hakan KOLÇAK*

ÖZ

Dilsel çoğulculuk talepleri, 1982 Anayasası tarafından düzenlenen eşitlik ilkesi referans gösterilerek sıklıkla ileri sürülmektedir. Söz konusu ilkenin mevzubahis taleplerin karşılanmasını gerekli kılmadığı, bu çalışma kapsamında irdelenmektedir. Not edilen araştırma sorusuna cevap verilirken anayasal eşitlik ilkesinin kapsamı ile Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) bahse konu ilkeye dair yerleşik içtihadı incelenmiştir. Bu sebeple çalışmada hukuk dogmatığı yönteminin benimsendiği belirtilmelidir. Çalışmada 1982 Anayasası'nın 10. maddesi uyarınca genel kuralın mutlak eşitliğin sağlanması olduğu; fakat anılan maddede ismen zikredilen kesimler yönünden, nispi eşitlik uygulamalarının istisnai olarak tatbik edilebileceği belirtilmektedir. Sadece bu kesimler bakımından, dilsel çoğulculuk taleplerinin eşitlik ilkesine atf yapılarak ileri sürülmesi sınırlı da olsa mümkündür. Ancak nispi eşitlik uygulaması ile bertarafı hedeflenen dezavantajlı durumun, bir başına dilsel farklılıktan kaynaklanmaması gerekir; çünkü dil yönünden ayrımcılık, Anayasa'nın 10/1. maddesi mucibince özgül ayırım yasaklarındandır. Dezavantajlı durumun dilsel farklılıklardan kaynaklanmadığı hâllerde ise söz konusu dezavantajın bertarafında dilsel çoğulculuk talebinin pozitif etki sunma potansiyeli varsa, bu taleplerin ileri sürülmesi olasıdır. AYM'nin yerleşik içtihadına göre,

* **Gönderi:** 02.04.2023 - **Kabul:** 06.05.2023 | **Received:** 02.04.2023 - **Accepted:** 06.05.2023.

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, Rize, Türkiye ✉ hakan.kolcak@erdogan.edu.tr • ORCID 0000-0003-1185-4055.

Atıf Şekli / Cite As: KOLÇAK, Hakan (2023). Anayasa Mahkemesi'nin Eşitlik İlkesi Yorumu Işığında Dilsel Çoğulculuk Taleplerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Analiz. ÇÜHAD, (3), 80-99.

İntihal / Plagiarism: Bu makale bir intihal engelleme yazılımı aracılığıyla denetlenmiş ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This article has been checked via a plagiarism prevention software and reviewed by at least two referees.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ileri sürülebilecek taleplerin nesnel temele dayanması ve ölçülü olması da ayrıca gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eşitlik ilkesi, Mutlak eşitlik, Nispi eşitlik, Dilsel çoğulculuk, Anayasa Mahkemesi.

ABSTRACT

Demands for linguistic pluralism have been voiced in a frequent manner by taking into account the principle of equality, which is set out in the Turkish Constitution of 1982. In this article, it is examined whether the aforementioned principle requires such demands to be satisfied or not. The scope of the constitutional principle and the well-established case-law of the Turkish Constitutional Court are scrutinised in answering the research question. It is therefore underlined that the article draws on the formal dogmatic approach. The article argues that the general rule in Article 10 of the Turkish Constitution is to ensure legal equality, but it is also possible for those groups identified by the aforementioned constitutional article to ensure substantive equality in an exceptional way. It is likely for the demands for linguistic pluralism to be claimed by referring the principle of equality only for the aforementioned groups. The disadvantage that the practice of substantive equality seeks to eliminate should not, however, be in place due to linguistic differences as Article 10/1 of the Constitution puts a ban on linguistic discrimination. For other elimination processes in which disadvantages are in place because of the reasons, not those arising from linguistic differences, it is possible to voice the pluralist demands when they would contribute to the elimination of the disadvantage. These demands should be based upon objective cornerstones and be proportional, according to the well-established case-law of the Constitutional Court.

Keywords: Principle of equality, legal equality, substantive equality, linguistic pluralism, the Constitutional Court of Türkiye.

GİRİŞ

Millet unsurunun yapısı bakımından etnik, dilsel veya dinî çeşitlilik barındıran devletlerde, çokkültürcü (*multiculturalist*) veya kültürel çoğulcu (*cultural pluralist*) nitelikteki toplum tabanlı anayasal reform talepleri tartışılabilmektedir¹. Çokkültürcü anayasal talepler genel itibarla baskın bir kimliğin bulunmadığı, millet unsurunun bileşenleri yönünden dengeli heterojenliğin gözlemlendiği devletlerde yoğunlaşmaktadır². Kültürel çoğulcu talepler ise millet unsurunun başat bir kimlik etrafında kurumsallaştığı devletlerde, baskın kimliğin başat rolüne halel getirmeden azınlık kimliklerine yönelik hoşgörünün tesis edilmesini

¹ MACKLEM, s. 533-534; RINGELHEIM, s. 105-110; STONE, s. 1217-1222; TSOSIE, s. 366-371.

² REX, SINGH, s. 106-118; SAFRAN, s. 437-465.

hedeflemektedir³. Mevzubahis talepler, bu hoşgörünün dinsel çoğulculuk için sağlanmasını gaye edinebilir⁴. Taleplerin dinsel çoğulculuk için toleransı amaçlaması da mümkündür⁵.

Dinsel çoğulculuğu hedefleyen taleplerin savunulmasında anayasal ilkelere ve haklara atıflar yapılabilmektedir. Örneğin gerek uluslararası sözleşmeler gerek ulusal anayasaların birçoğunda düzenlenen adil yargılanma hakkı referans gösterilerek anadilinde savunma hakkı bakımından dinsel çoğulculuk talepleri ileri sürülebilmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) yapılan pek çok bireysel başvuru özelinde, adil yargılanma hakkının bir vechesi olarak anadilinde savunma hakkına atıflar yapılmıştır⁶. Kamusal alanda dinsel çoğulculuğun tesisi için

³ MACK, s. 63.

⁴ Dinsel çoğulculuk taleplerine odaklanan pek çok eser öğretide bulunmaktadır. Bunlardan bazıları için bkz. AKBULUT, s. 76-34; BHUIYAN, ZOETHOUT, s. 3-15; HARDING, s. 356-385; TARAMUNDI, s. 467-483.

⁵ Dinsel çoğulculuk taleplerini irdeleyen eserlerden bazıları için bkz. ALIJEVA, s. 484-536; ARJOCA, s. 45-55; BRUBAKER, s. 3-32; BUSEKIST, s. 338-356.

⁶ Bahse konu AYM kararlarından bazıları için bkz. Ruken Gündüz, B. No: 2018/24786, 13/09/2022, § 20, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Leyla Güven [GK], B. No: 2018/26689, 07/04/2022, § 17, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Turan Günana (7), B. No: 2019/85, 26/07/2022, § 23, 27, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Reber İldem, B. No: 2014/2330, 02/03/2022, § 13, 19, 22, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Ramazan Yıldırım, B. No: 2017/21960, 03/11/2020, § 20, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Remzi Gegez, B. No: 2014/15676, 13/02/2020, § 8, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Mehmet Bozhan, B. No: 2014/2797, 23/10/2019, § 9, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Leyla Ülgen, B. No: 2014/12007, 10/01/2019, § 16, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Arslan İlhan ve diğerleri, B. No: 2014/6357, 04/07/2018, § 59-62, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Ömer Akdağ, B. No: 2014/13265, 04/04/2018, § 48, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Selma Irmak, B. No: 2016/32948, 07/03/2018, § 36, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Ali Demir ve Ali Erden, B. No: 2014/7847, 22/02/2018, § 47, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Gülser Yıldırım (2) [GK], B. No: 2016/40170, 16/11/2017, § 62, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Berivan Elter ve diğerleri, B. No: 2014/1825, 20/09/2017, § 11-13, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Mehdi Tanrıkulu (3), B. No: 2014/18027, 22/12/2016, § 7, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Bergin Karaboğa ve Yusuf Aldemir, B. No: 2014/2626, 27/10/2016, § 18, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Veysel Kaplan (4), B. No: 2014/2795, 30/06/2016, § 12-13, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Nihat Baymış, B. No: 2014/10373, 30/06/2016, § 40, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Diyaeddin Alak, B. No: 2013/7122, 21/04/2016, § 19, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Yusuf Keskin ve Sefer Baysal, B. No: 2013/7806, 21/04/2016, § 19, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Metin Yamalak (2), B. No: 2013/9450, 13/04/2016, § 11-12, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Necmettin Kaçar ve diğerleri, B. No: 2013/7098, 07/04/2016, § 30, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Mehmet Çağırıcı, B. No: 2013/3020, 23/03/2016, § 33, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Sertaç Kılıçarslan, B. No: 2013/7090, 18/02/2016, § 39-40, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Serkan Akbaş, B. No: 2013/2342, 21/01/2016, § 19, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Abdurrahim Balur, B. No: 2013/5467, 07/01/2016, § 15, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); İsmail Çevik, B. No: 2013/5727, 01/12/2015, § 27, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Mehmet Ayata, B. No: 2013/2920, 07/07/2015, § 9-11, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); İlhan Bayar, B. No: 2013/4458, 25/06/2015, § 25, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Baran Karadağ, B. No: 2014/12906, 07/05/2015, § 30, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Cafer Kaçak, B. No: 2014/4379, 11/03/2015, § 7-8, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Aycan Özdoğan, B. No: 2013/4841, 25/02/2015, § 6-7, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Ali İlhan Bayar, B. No: 2013/725, 19/11/2014, § 8, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023); Ramazan Özlü, B. No: 2013/4187, 30/06/2014, § 11, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 25.03.2023).

eşitlik ilkesine atıflar yapan taleplerin sayısı da son dönemde artmaktadır. Örneğin Diyarbakır Barosu Kürtçe Dil Komisyonu tarafından İçişleri Bakanlığı'na 2021 yılının Mart ayında yapılan bir başvuru ile Kadın Acil Destek Uygulaması (KADES) ihbar hattına Kürtçe destek bölümünün eklenmesi talep edilmiştir. İlgili hattın Türkçenin yanı sıra Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Rusça hizmet verdiğinin hatırlatıldığı başvuruda, 1982 Anayasası'nın eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesi referans gösterilerek dezavantajlı gruplar arasında sıralanan kadınlar yönünden, anadili Kürtçe olanların dil nedeniyle başkaca bir mağduriyet yaşamaması için ihbar hattının ayrıca Kürtçe hizmet vermesi talep edilmiştir⁷.

Diyarbakır Barosu, 2023 yılının Şubat ayında İçişleri Bakanlığı'na yaptığı bir diğer başvuruda, İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı'na bağlı Yabancılar İletişim Merkezi'nin, acil afet durumları için vatandaşlara yardım edebilmek amacıyla geliştirdiği uygulamasının Kürtçe hizmet vermesi talep edilmiştir. Söz konusu uygulamanın Türkçe ile beraber Almanca, Arapça, Farsça, İngilizce, Peştuca ve Rusça hizmet sunduğunun hatırlatıldığı başvuruda; ekonomik, sosyal, ırksal, dilsel ve dinî parametrelerden kaynaklanmayan acil afet durumlarında, anadili Kürtçe olan vatandaşların mağdur olmaması ve afetzedelerin korunması için anayasal eşitlik ilkesinin bir gereği olarak Kürtçe hizmet sunulması talep edilmiştir⁸. Bir benzeri başvuru, Mardin Barosu'nun üç ayrı komisyonu –Dilsel ve Kültürel Haklar Komisyonu, İnsan Hakları Komisyonu ve Mülteci Hakları Komisyonu– tarafından 2022 yılının Nisan ayında Türkiye Barolar Birliği'ne yapılmış; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin iş birliğinde oluşturulan Mülteciler İçin Destek Hattı'nın dil tercüme hizmetleri arasına Kürtçenin dâhil edilmesi talep edilmiştir⁹.

Bu çalışma, yukarıda bazı örnekleri verilen dilsel çoğulculuk taleplerinin referans gösterdiği anayasal eşitlik ilkesinin, taleplerin karşılanmasını gerekli kılıp kılmadığını, AYM'nin eşitlik ilkesi bağlamındaki yerleşik içtihadı üzerinden değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışmanın bir hukuk dogmatığı eseri olduğu söylenebilir¹⁰.

⁷ Başvuruya ilişkin detaylı bilgi için bkz. <https://www.gazeteduvar.com.tr/kades-icin-bakanliga-kurtce-basvurusu-haber-1517392>, (E.T. 26.03.2023).

⁸ Başvuruya ilişkin kapsamlı bilgi için bkz. <https://www.diyarbakirbarosu.org.tr/haberler/yabanci-iletisim-merkeziyimer-tercume-destek-hattina-kurtcekurmanci-ve-zazaki-lehcelerinde-dilinin-eklenmesi-amaciyla-idari-basvuruda-bulunuldu>, (E.T. 26.03.2023).

⁹ Başvuruya ilişkin detaylı bilgi için bkz. <https://www.basnews.com/tr/babat/749910>, (E.T. 26.03.2023).

¹⁰ Anayasa hukuku konuları, yöntemsel bakımdan iki türlü araştırılabilir. Anayasa hukuku kapsamındaki bir konu, çeşitli devlet anayasaları gözetilerek genel ve soyut olarak incelenebilir. Bu inceleme neticesinde ortaya konan eser, anayasa hukuku normatif çalışması olur. Konunun sadece bir devletin odak noktası yapılarak irdelenmesi de mümkündür. Özel ve somut olarak bir devletin konuya ilişkin anayasal hükümleri ile yerleşik içtihadını önceleyen bu yöntem neticesinde şekillendirilen eser ise hukuk dogmatığı çalışması olur. Yöntem odaklı daha fazla bilgi için bkz. KOLÇAK, s. 27.

Çalışmamızda eşitlik ilkesinin her durumda bahse konu taleplerin karşılanmasını mümkün kılmayacağı ileri sürülmektedir. Çalışma, Türk anayasal tarihi bakımından eşitlik ilkesine ilişkin kısa bilgilendirmeyi takiben 1982 Anayasası'nda düzenlenen eşitlik ilkesinin kapsamına dair analizlerle devam etmektedir. Mevzubahis analizlerin sonrasında ise AYM'nin konuya ilişkin içtihadı irdelenmekte ve netice itibarıyla araştırma sorusuna cevap verilmektedir.

I. 1982 ANAYASASI'NDA DÜZENLENEN EŞİTLİK İLKESİ VE KAPSAMI

Hukuk devletinin bir gereği olarak kabul edilen eşitlik ilkesi, 18. yüzyıldan itibaren hukuki kaynaklarda düzenlenerek normlaştırılmıştır¹¹. Kuzey Amerika'daki koloni devletlerinin hak bildirgelerinde atıflar yapılan mevzubahis ilke, 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde de yer almış; “*Bütün insanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak faydaya dayanabilir.*” hükmü ile söz konusu ilkenin, sınıf farklılıklarının ortadan kaldırılmasını gaye edindiğine vurgu yapılmıştır¹². Not edilen amacın yanı sıra kanun önünde eşitliği ön plana çıkaran düzenleme ise 1793 Fransız Anayasası ile yapılmış; tüm insanların yasa önünde eşit olduğu hükme bağlanmıştır¹³. Yasa önünde eşitliğe vurgu, “*Türkler kanun karşısında eşittirler ve ayrıksız kanuna uymak ödevindedirler.*” hükmü ile 1924 Türk Anayasası'nın 69. maddesinde de gözükmektedir¹⁴. Mezkûr anayasa maddesinin ikinci cümlesinde yer alan “*Her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıkları kaldırılmıştır ve yasaktır.*” hükmü ise 1789 tarihli Fransız Bildirisi'nde düzenlenen eşitlik ilkesi ile uyum içerisindedir.

1924 Anayasası, eşitliği bir ilke olarak görmekten ziyade hak olarak düzenlemiştir. Nitekim ilgili madde, Anayasa'nın “*Türklerin Kamu Hakları*” başlıklı Beşinci Bölümünde yer almıştır. Eşitlik için benzeri yöndeki nitelendirme, 1961 Anayasası bakımından caridir¹⁵. Şöyle ki; “*Eşitlik*” kenar başlıklı 12. madde, 1961 Anayasası'nın “*Temel Haklar ve Ödevler*” başlıklı İkinci Kısımının “*Genel Hükümler*” başlıklı Birinci Bölümünde yer almıştır. İçerik açısından ise 1924 Anayasası'na nazaran ifade değişmiş; herkesin “*dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit*” olduğu 12/1. maddede

¹¹ AYM, E.2003/48, K.1002/76, 23/07/2003, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 26.03.2023).

¹² KALABALIK, s. 391; KUDRET, s. 1083.

¹³ GÖREN, s. 3280.

¹⁴ 1924 Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>, (E.T. 26.03.2023).

¹⁵ 1961 Anayasası'nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>, (E.T. 26.03.2023).

belirtilmiştir. Anılan maddenin ikinci fıkrası da “Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.” hükmünü normlaştırmıştır.

Eşitliği sadece hak olarak görmeyip, eşitlik için ilke nitelendirmesi yapan adım 1982 Anayasası ile atılmıştır¹⁶. Bu noktada önemle belirtmek gerekir ki, eşitliğin bağımsız bir ilke olarak değerlendirilmesi, hak olduğu gerçeğini değiştirmez¹⁷. Bu nedenle bireylerin bahse konu ilke mucibince eşit muamele görmeyi isteme, bir diğer ifadeyle ayrımcılığa tabi tutulmamayı isteme hakları vardır¹⁸. Nitekim pek çok uluslararası sözleşme de eşitliği bir hak olarak değerlendirmeye imkân sağlamaktadır. Örneğin Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin (KİSİHUS) “Hukuk önünde eşitlik” kenar başlıklı 26. maddesi şu hükmü içermektedir: “Herkes, hukuk önünde eşittir ve hiçbir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın hukuk tarafından eşit olarak korunma hakkına sahiptir. Hukuk bu alanda her türlü ayrımcılığı yasaklar ve herkese ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum veya başka bir statü ile yapılan ayrımcılığa karşı etkili ve eşit koruma sağlar”¹⁹. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin (İHAS) “Ayrımcılık yasağı” kenar başlıklı 14. maddesi de paralel yöndeki şu hükmü barındırmaktadır: “Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır”²⁰.

1982 Anayasası’nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesi, yukarıda temas edilen uluslararası sözleşme hükümleriyle uyum içerisindedir. Anılan maddenin birinci fıkrası – “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”– ile ikinci fıkrasının ilk cümlesi –“Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir.”– eşitliğin hak yönünü ön plana çıkarmaktadır. Mezkûr maddenin sistematik bakımdan Anayasa’nın “Genel Esaslar” başlıklı Birinci Kısımında, “Kanun önünde eşitlik” kenar başlığı altında düzenlenmesi ise ilkesel boyutuna işaret etmektedir. Yine bahse konu maddenin ikinci fıkrasının son cümlesinin yanı sıra üçüncü ve son

¹⁶ 1982 Anayasası’nın tam metnine erişim için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/>, (E.T. 26.03.2023).

¹⁷ DÖNER, s. 169; TANÖR, YÜZBAŞIOĞLU, s. 128.

¹⁸ ATAR, s. 125; KARAN, s. 236-237.

¹⁹ KİSİHUS’un tam metnine erişim için bkz. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>, (E.T. 27.03.2023).

²⁰ İHAS’ın tam metnine erişim için bkz. https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf, (E.T. 27.03.2023).

fıkralarında “*eşitlik ilkesi*” ibaresine doğrudan yer verilerek eşitliğin sadece hak temelli bir yaklaşımla tanınmadığı, “*bağımsız bir temel ilke*” olarak düzenlendiği de anlaşılmaktadır²¹.

Anayasa'nın 11. maddesine göre, “*Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır*”. Bu hükme bakılarak eşitlik ilkesinin muhatabının gerek hak gerek ilke yönünden sadece devlet olmadığı, vatandaşların da eşitliği gözetmekle yükümlü olduğu değerlendirilebilir²². Nitekim anayasa kuralları sadece devlet organlarını bağlayan dikey etkiye sahip değildir. Anayasa'nın 11. maddesinde yer alan “*diğer kuruluş ve kişileri bağlayan*” ibaresi üzerinden anayasa kurallarının yatak etkisinin de bulunduğu, yani özel kişiler bakımından da mevzu bahis kuralların bağlayıcı olduğu ve böylelikle özel hukuk alanlarına da eşitlik ilkesinin gereklerinin uygulanabileceği öğretiler ileri sürülmektedir²³. Bu görüşlerin güçlü yönlerinin bulunduğu aşikârdır. Ancak Anayasa'nın 10. maddesinin son fıkrasında yer alan “*Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar*.” hükmü uyarınca eşitlik ilkesinin öncelikli muhatabının yahut yükümlüsünün devlet olduğu da ayrıca söylenebilir²⁴. Yine eşitliğin sistematik açıdan “*devlet yönetimine hâkim bir ilke*” olarak düzenlenmesi de devletin öncelikli muhatap olduğu görüşünü güçlendirmektedir²⁵.

1982 Anayasası'nın eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesinin kenar başlığı “*Kanun önünde eşitlik*” şeklinde sınırlı bir ifade barındırmasına rağmen mezkûr maddenin iki tür eşitliği düzenlediğini belirtmek gerekir. Bunlardan ilki, ilgili maddenin ilk fıkrasında sıralanan “*dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle*” yapılan ayrımları kesin olarak yasaklayan özgül ayrım yasağıdır²⁶. Diğeri ise mutlak ve nispi eşitlik ilkelerini beraber kapsayan genel eşitlik ilkesidir²⁷. Mutlak eşitlik; “*şekli eşitlik*”, “*şematik eşitlik*”, “*yatay eşitlik*”, “*radikal eşitlik*” ve “*aritmetik eşitlik*” olarak da tanımlanabilmektedir²⁸. Eşitliğin bu yönü, kanunların şahsi ve özel durumlara bakılmaksızın herkese aynı şekilde

²¹ GÖZLER, s. 98; KESKİN, s. 60; ÖZBUDUN, s. 156.

²² ULUCAN, s. 371-372.

²³ Eşitlik ilkesi bakımından anayasa kurallarının yatay etkisine ilişkin daha fazla bilgi için bkz. ÖDEN, s. 154-157.

²⁴ DÖNER, s. 170.

²⁵ GÖZLER, s. 98; YILDIRIM, GÖÇGÜN, s. 40-41.

²⁶ GÖZTEPE, s. 106.

²⁷ GÖZTEPE, s. 106.

²⁸ GÖREN, s. 3281.

uygulanmasını gerekli kılar²⁹. Bir başka ifadeyle, mutlak eşitlik hukuksal durumlarından bağımsız olarak herkese her hâlükârda aynı davranılmasıdır³⁰.

Anayasa'nın 10. maddesinin ilk fıkrasındaki “*Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.*” hükmü ile dördüncü fıkradaki “*Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.*” hükmü mutlak eşitlik düzenlemelerine örnek gösterilebilir. Bu hükümler uyarınca kanunlar; Türk-Kürt, kadın-erkek, liberal-sosyalist, dindar-agnostik ve zengin-fakir gibi ayrımlar gözetilmeksizin herkese eşit bir şekilde uygulanır. Yine herhangi bir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa ayrıcalık tanınması da denkleştirici adaletin tesisine yönelen mutlak eşitlik uygulamaları dairesinde mümkün değildir³¹.

Dağıtıcı adaletin tesisine yönelen nispi eşitlik ise “*maddi eşitlik*”, “*dikey eşitlik*”, “*relatif eşitlik*”, “*geometrik eşitlik*” ve “*fiili eşitlik*” şeklinde tanımlanabilmektedir³². Nispi eşitlik, kanunların herkese her durumda aynı şekilde uygulanmasının adalet doğurmayabileceği fikri üzerine inşa edilmektedir³³. Bu bağlamda adaletin gerçekleşmesi için aynı hukuksal durumda bulunanlara aynı, farklı durumda bulunanlara ise farklı işlemin yapılması, nispi eşitlik uygulamaları doğrultusunda mümkündür³⁴. Nispi eşitlik uygulamaları esasen aynı hukuksal durumda bulunan kişiler için mutlak eşitliği hedeflemektedir; ancak çeşitli noksanlıklardan ötürü farklı durumlarda bulunanların dezavantajlı hâllerini bertaraf edebilme adına, bu kişiler bakımından farklı işlemin tatbik edilmesi de nispi eşitliğin gereğidir³⁵. Söz konusu farklı işlemler, pozitif ayrımcılık uygulamaları olarak şekillendirilebilmekte; temel hakların kullanılması yönünden toplumsal yapı içerisinde dezavantajlı konumda bulunan kişiler lehine işlemler yapılabilir³⁶. Bahsi geçen işlemlerin esas gayesi, bireyler arasında eşitsizlikler oluşturmaktan ziyade zaten fiilen var olan eşitsizliğin giderilmesidir. Bu sebeple nispi eşitliğin gereği olarak tatbik edilen pozitif ayrımcılık uygulamaları, genel eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır³⁷.

²⁹ DÖNER, s. 170.

³⁰ GÖZLER, s. 99.

³¹ YILDIRIM, GÖÇGÜN, s. 43.

³² BOYAR, s. 72; DÖNER, s. 171; EREN, s. 432-433; GÖREN, s. 3281.

³³ DİNÇKOL, s. 104; GÖZLER, s. 99.

³⁴ ÇAĞLAR, s. 50.

³⁵ ERDOĞAN, s. 79.

³⁶ DUYZMAZ, s. 40; İNCEOĞLU, s. 49; TURHAN, s. 391.

³⁷ İBA, s. 5.

1982 Anayasası'nın 10/2. maddesindeki “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.” hükmü ile devletin kadınlar ve erkekler arasında fiilen var olan eşitsizliği gidermek adına nispi eşitlik uygulamaları tatbik edebilmesi ve böylece dezavantajlı kesim lehine pozitif ayrımcılık uygulayabilmesi mümkün kılınmaktadır. Aynı maddenin üçüncü fıkrası mucibince “çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler” lehine de devlet tarafından pozitif ayrımcılık uygulanabilir ve not edilen sosyal kesimlerin dezavantajlı durumları bertaraf edilebilir.

II. AYM'NİN EŞİTLİK İLKESİ YORUMU

1982 Anayasası'nın 10. maddesinin ilk fıkrasına bakılarak eşitlik ilkesi ile esas amaçlananın mutlak eşitlik olduğu; fakat aynı maddenin ikinci ve üçüncü fıkra hükümleri ile istisnai olarak nispi eşitlik uygulamalarının da ismen zikredilen kesimler yönünden mümkün kılındığı anlaşılabilir³⁸. Bu kavrayışa paralel anlamlandırmalar AYM kararlarında da gözlemlenebilmektedir. AYM bir kararında kanun önünde eşitlik ilkesini şu şekilde izah etmiştir: “Anayasa'nın anılan maddesinde belirtilen kanun önünde eşitlik ilkesi hukuksal durumları aynı olanlar için söz konusudur. Bu ilke ile eylemli değil hukuksal eşitlik öngörülmüştür. Eşitlik ilkesinin amacı aynı durumda bulunan kişilerin kanunlar karşısında aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak, ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak kanun karşısında eşitliğin ihlali yasaklanmıştır. Kanun önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez. Durumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerektirebilir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasa'da öngörülen eşitlik ilkesi zedelenmez”³⁹.

³⁸ KAYAALP, s. 69.

³⁹ AYM, E.2022/126, K.2023/29, 16/02/2023, § 24, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023). Aynı yönde bkz. AYM, E.2022/117, K.2023/4, 05/01/2023, § 14, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2021/35, K.2022/161, 13/12/2022, § 10, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2022/73, K.2022/149, 30/11/2022, § 10, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2022/82, K.2022/113, 28/09/2022, § 31, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2022/65, K.2022/102, 8/9/2022, § 11, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2022/22, K.2022/92, 20/07/2022, § 31, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2018/137, K.2022/86, 30/06/2022, § 154, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2022/3, K.2022/71, 01/06/2022, § 13, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2022/15, K.2022/73, 01/06/2022, § 54, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2021/66, K.2022/52, 21/04/2022, § 18, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2021/57, K.2022/49, 21/04/2022, § 21, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023);

AYM'nin eşitlik ilkesine yönelik olarak mutlak ve nispi eşitlik kavramlarından ziyade hukuki ve eylemli eşitlik kavramlarını tercih ettiği görülmektedir. Bu noktada hukuki veya hukuksal eşitlik ile kastedilenin mutlak eşitlik olduğu, eylemli eşitlik ile kastedilenin ise nispi eşitlik olduğu yukarıdaki kararda sunulan izah üzerinden anlaşılabilir. Nispi eşitlik uygulamalarının Anayasa'nın öngördüğü eşitlik ilkesini zedelemeyeceğini belirten AYM, bu uygulamaların hangi kıstaslar doğrultusunda tatbik edilebileceğini de şu şekilde ifade etmektedir: *“Eşitlik ilkesi yönünden yapılacak anayasallık denetiminde öncelikle Anayasa'nın 10. maddesi çerçevesinde aynı ya da benzer durumda bulunan kişilere farklı muamele yapılıp yapılmadığı tespit edilmeli, bu bağlamda aynı ya da benzer durumdaki kişiler arasında farklılık gözetilip gözetilmediği belirlenmelidir. Yapılacak bu belirlemenin ardından ise farklı muamelenin nesnel ve makul bir temele dayanıp dayanmadığı ve ölçülü olup olmadığı hususları irdelenmelidir. Ölçülülük ilkesi, amaç ve araç arasında hakkaniyete uygun bir dengenin bulunması gereğini ifade eder. Diğer bir ifadeyle bu ilke, farklı muamelenin öngörülen objektif amaç ile orantılı olmasını gerektirmektedir”*⁴⁰.

Yukarıdaki karara bakılarak nispi eşitlik uygulamaları dairesinde farklı durumlara farklı muamelenin yapılmasının *“nesnel ve makul bir temele dayanma”* ve *“ölçülü olma”* kıstaslarını karşılaması gerektiği anlaşılmaktadır. Bir diğer ifadeyle, nesnel ve makul bir temele dayanmayan ve ölçülü olmayan bir farklılığın oluşturulması, anayasal eşitlik ilkesi kapsamında savunulamaz. Önemle not etmek gerekir ki, AYM'nin görece eski tarihli kararlarında, kamu yararı ve diğer haklı nedenler de nispi eşitlik uygulamaları için kıstas olarak gösterilmektedir. Örneğin AYM bir kararında nispi eşitlik için kıstas değerlendirmesini şu şekilde yapmıştır:

AYM, E.2021/129, K.2022/33, 24/03/2022, §23, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2021/97, K.2022/36, 24/03/2022, § 32, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2019/94, K.2022/32, 24/03/2022, § 34, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2020/95, K.2022/3, 26/01/2022, § 25, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2019/13, K.2021/31, 29/04/2021, § 94, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023); AYM, E.2017/47, K.2017/84, 29/03/2017, § 18, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 28.03.2023).

⁴⁰ AYM, E.2022/126, K.2023/29, 16/02/2023, § 25, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023). Aynı yönde bkz. AYM, E.2022/117, K.2023/4, 05/01/2023, § 15, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2021/35, K.2022/161, 13/12/2022, § 11, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2022/73, K.2022/149, 30/11/2022, § 11, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2022/65, K.2022/102, 08/09/2022, § 12, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2022/3, K.2022/71, 01/06/2022, § 14, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2022/15, K.2022/73, 01/06/2022, § 55, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2021/57, K.2022/49, 21/04/2022, § 22, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2019/94, K.2022/32, 24/03/2022, § 35, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2021/97, K.2022/36, 24/03/2022, § 33, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2021/1, K.2021/32, 29/04/2021, § 32, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023); AYM, E.2016/205, K.2019/63, 24/07/2019, § 65, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023).

“Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar ayrı kurallara bağlı tutulursa Anayasa'nın öngördüğü eşitlik ilkesi çiğnenmiş olmaz. Başka bir anlatımla, kişisel nitelikleri ve durumları özdeş olanlar arasında yasalara değişik kurallar konulamaz. Durumlardaki değişikliğin doğurduğu zorunluluklar, kamu yararı ya da başka haklı nedenlere dayanılarak yasalarla farklı uygulamalar getirilmesinden, Anayasa'nın eşitlik ilkesinin çiğnendiği sonucu çıkarılamaz. Bu durumda, eşitliği bozduğu ileri sürülen kural, haklı bir nedene dayanmaktaysa ya da kamu yararı amacıyla yürürlüğe konulmuş ise bu kuralın eşitlik ilkesini zedelediğinden söz edilemez. Ancak, kamu yararı ve haklı nedenin a) ANLAŞILABİLİR b) AMAÇLA İLGİLİ c) MAKUL ve ADİL olması gerekir. Getirilen düzenleme herhangi bir biçimde birbirini tamamlayan, birbirini doğrulayan ve birbirini güçlendiren bu üç ölçütten birine uymuyorsa, eşitlik ilkesine aykırı bir yön vardır denilebilir. Çünkü eşitliği bozduğu öne sürülen kural haklı bir nedene dayanmamakta ya da kamu yararı amacıyla yürürlüğe konulmamış olmaktadır. Başlangıçta var olan uyum içindeki bu koşullar, zamanla aralarındaki bağın çözülmesi hâlinde de Anayasa kuralına aykırı hâle gelebilirler”⁴¹.

Nispi eşitlik uygulamaları için haklı neden kıstası, bir diğer AYM kararında ise şu şekilde ifade edilmiştir: “AYM'nin çok sayıda kararında benimsediği eşitlik anlayışı haklı bir neden bulunmadıkça hiçbir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa ayrıcalık tanınmamasını amaçlamaktadır. Buna göre, haklı neden ölçütü ile yasal düzenlemelerle yapılan bir sınıflandırma ile yasal düzenlemenin amacı arasındaki bağın mevcudiyeti, sınıflandırmanın yasa ile öngörülen amaca hizmet edip etmediği ve orantılı olup olmadığı belirlenmektedir. Kanunların, eşitlik ilkesine aykırı olmadığını söyleyebilmek için, sınıflandırmanın anlaşılabilir bir farklılığa dayanması, sınıflandırmanın kanunun amacıyla ilişkili, akla uygun ve adil olması, nedensiz, haksız, keyfi olmaması gerekir. Anayasa'nın 10. maddesinin denetiminde hukuksal durumları aynı olanlar, başka bir deyişle karşılaştırılabilir olanlar arasında haklar ve özgürlüklerden yararlanma açısından farklılık olup olmadığına bakılarak, şayet farklılık varsa bunun nesnel ve makul bir haklı nedene dayanıp dayanmadığı araştırılacaktır. Haklı nedenin varlığının tespit edilemediği durumlarda ilgili kural anayasal denetimden geçemeyecektir”⁴².

AYM'nin yukarıda not edilen kararı, nispi eşitliğin tesisi için pratiğe dökülen uygulamanın, haklı nedene dayanmaması durumunda, anayasal eşitlik ilkesi referans alınarak savunulamayacağını göstermektedir. Söz konusu haklı nedenlerin mutlak bir şekilde

⁴¹ AYM, E.1991/13, K.1992/10, 19/02/1992, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 30.03.2023).

⁴² AYM, E.2015/68, K.2017/166, 29/11/2017, § 42, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 30.03.2023).

listelenmesi zordur. Ancak AYM'nin eşitlik ilkesine yönelik yerleşik içtihadına bakıldığında, kamu yararının yanı sıra kamu düzeni, adalet ve hakkaniyet için de nesnel ve makul olma kriterlerini karşılayan haklı neden tanımlaması yapıldığı anlaşılmaktadır⁴³. AYM, esasen her bir somut olay özelinde keyfiyete mahal bırakmadan nesnel olarak haklı nedenlerin belirlenebilmesinin önünü açmaktadır.

III. DİLSEL ÇOĞULCULUK TALEPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde not edilenler ışığında, dilsel çoğulculuk taleplerinin anayasal eşitlik ilkesi doğrultusunda karşılanabilmesi için çeşitli kriterler oluşmaktadır. Öncelikle altı çizilmesi gerekir ki, dil yönünden ayrımcılık 1982 Anayasası'nın 10/1. maddesi mucibince özgül ayırım yasaklarından biridir. Bu sebeple bir başına dilsel farklılıklar sebebiyle nispi eşitlik uygulaması olarak farklı muamelenin gerçekleştirilmesi, anayasal eşitlik ilkesinin gereği şeklinde gözükmemektedir. Bir diğer ifadeyle, sadece farklı anadiline sahip olma üzerinden anayasal eşitlik ilkesi referans gösterilerek kamusal alanda dilsel çoğulculuğun sağlanması gerekliliğini ileri sürmek güçlü bir sav olarak değerlendirilmeyebilir.

Anayasa'nın 3. maddesi uyarınca Türkiye Devleti'nin dili Türkçedir. Bu anayasal hüküm, dilsel çoğulculuğun kamusal alanda yasaklandığı anlamına gelmemektedir. Nitekim yürürlüğe konan pek çok yasa ile dilsel çoğulculuğun kamusal alandaki çeperi genişletilmiştir. Örneğin 14.10.1983 tarihli ve 2923 sayılı Kanun'un 2/1-a maddesi, 30.07.2003 tarihli ve 4963 sayılı Kanun'un 23. maddesi ile değiştirilerek, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandığı dil ve lehçelerin öğretilmesi için kursların açılmasına izin verilmiştir⁴⁴. Bahse konu dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayınlarının devlet ve özel kanallar ile istasyonlarda yapılması, 15.02.2011 tarihli ve 6112 sayılı Kanun'un 5/1. maddesi uyarınca serbesttir⁴⁵. Bu dil ve lehçelerin yerleşim yerlerinin isimlendirilmesinde kullanılması da 10.06.1949 tarihli ve 5442 sayılı Kanun'un 2. maddesinin birinci fıkrasının (D) bendindeki dilsel çoğulculuğu sınırlandırıcı cümleyi yürürlükten kaldıran 02.03.2014 tarihli ve 6529 sayılı Kanun'un 16/a maddesi ile mümkün kılınmıştır⁴⁶. Yine 6529 sayılı Kanun'un 16/b maddesi ile 22.04.1983 tarihli ve 2820 sayılı Kanun'un 43. maddesinin üçüncü fıkrasındaki dilsel

⁴³ Söz konusu tanımlamalara ilişkin hukuki analizler için bkz. ÇAĞLAR, s. 64; TOMBALOĞLU, s. 370-375.

⁴⁴ 2923 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2923.pdf>, (E.T. 29.03.2023).

⁴⁵ 6112 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112.pdf>, (E.T. 29.03.2023).

⁴⁶ 6529 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140313-15.htm>, (E.T. 29.03.2023).

çoğulculuğu sınırlandıran ibare yürürlükten kaldırılmış ve Türkçe dışındaki dillerin siyasi propaganda sürecinde kullanımının önü açılmıştır⁴⁷.

Not edilen yasal düzenlemelere bakılarak dilsel çoğulculuğun her alanda tesisi noktasında devlet organlarının pozitif yükümlülüğünün bulunduğu ve bu yükümlülüğün yerine getirilmesinin anayasal eşitlik ilkesinin bir gereği olduğu sanılmamalıdır. 1982 Anayasası'nın herhangi bir hükmü, dilsel çoğulculuğun kamusal alanın bütününde tesis edilmesini sağlamak üzere devletin görevi yahut sorumluluğunu düzenlememektedir. Bu hususa ilişkin olarak anayasal sınırlar içerisinde kalmak kaydıyla, devletin takdir yetkisini kullanarak adımlar atabileceğini belirtmemiz isabetli olacaktır.

Dilsel çoğulculuk bakımından devletin takdir yetkisinin bulunduğu AYM tarafından da kabul edilmektedir. AYM'ye yapılan bir itiraz yolu başvurusunda, 21.06.1934 tarihli ve 2525 sayılı Kanun'un 3. maddesinde yer alan ve *"yabancı ırk ve millet"* isimlerinin soyadı olarak kullanılmasını yasaklayan ibarenin anayasal eşitlik ilkesine aykırılığı savıyla iptali istenmiştir. Başvuruda, şahsın mevcut soyadını Türkçe bir sözcük ile değiştirmek isteyip mahkemeye başvuruda bulunması hâlinde herhangi bir yasal sorunla karşılaşmadığı; ancak Türkçe kökenli olmayan bir sözcüğü soyadı olarak kullanmak gayesiyle mahkemeye başvurduğunda, itiraz konusu yasa hükmü nedeniyle talebinin olumsuz sonuçlandığı ve nihayetinde hukuksal durumları aynı olanlara farklı muamelede bulunulması sebebiyle eşitlik ilkesinin ihlal edildiği ileri sürülmüştür. AYM, itiraza konu yasa ibaresine ilişkin olarak yasa koyucunun *"ulusal aidiyet ilkesi içinde anayasal birliktelik altında aynı topraklarda ve ortak atmosferde yaşayan vatandaşlar yönünden ulus kimliği ve dili altında toplanan bir dil kimliği anlayışı"* getirdiğini belirtmiştir. *"Ulus bütünlüğünün algılanabilmesi ve aynı iklimde yaşayan insanların tasa ve kıvanç ortaklığı, koruma, kollama, yardımlaşma duygularının devamlılığı ve birbirlerine karşı yabancılaştırmalarının önlenmesi nedeniyle yasa koyucunun bu alana müdahale yetkisi[ni], kamu yararı ve kamu düzeni niteliğini içermekte [olduğuna] ve takdir yetkisi içinde [kaldığına]"* hükmeden AYM, itirazın reddine karar vermiştir⁴⁸.

AYM'nin yukarıdaki kararı, dilsel çoğulculuk taleplerinin anayasal eşitlik ilkesi referans gösterilerek hiçbir suretle ileri sürülemeyeceği anlamına gelmemektedir. AYM içtihatlarında haklı neden olarak gözüken kamu yararına atıf yapılarak birçok dilsel çoğulculuk talebinin, anayasal eşitlik ilkesinin kapsamı dışında kalması söz konusu olabilir. Ancak tüm

⁴⁷ 2820 sayılı Kanun'un tam metnine erişim için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2820.pdf>, (E.T. 29.03.2023).

⁴⁸ AYM, E.2009/47, K.2011/51, 17/03/2011, normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 30.03.2023).

taleplerin tereddütsüz bahse konu ilkenin çeperini aşacağını söylemek mümkün değildir. AYM içtihatlarına bakıldığında, eylemli yahut nispi eşitlik uygulamalarının nesnel ve makul bir temele dayanmaları ve ölçülü olmaları durumunda tatbik edilebileceği gözükmektedir. Anayasa'nın 10. maddesi uyarınca nispi eşitlik uygulamalarının yöneltilebileceği kesimler bellidir. Bu bağlamda kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürllüer (engelliler), harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için nispi eşitlik uygulamaları tatbik edilebilir. Anayasa'nın genel kural olarak mutlak eşitliğin tesis edilmesini araması ve nispi eşitlik uygulamalarına sadece sayılan kesimler bakımından istisnai olarak cevaz vermesi, nispi eşitlik uygulamalarının muhatabı olabilecek kesimlerin sayısının içtihat yoluyla genişletilmesine de engeldir. Bir başka ifadeyle, Anayasa'nın 10. maddesinde zikredilen gruplar dışındakiler için pozitif ayrımcılık yapılması mümkün değildir⁴⁹.

Bu noktada irdelenmesi gereken bir diğer mesele, Anayasa'da sayılan kesimler için dilsel çoğulculuğu sağlayacak nispi eşitlik uygulamalarının tatbik edilip edilemeyeceğidir. İlk etapta önemle vurgulamak gerekir ki, bir başına dilsel farklılık üzerinden anayasal eşitlik ilkesi referans gösterilerek mevzubahis kesimler için farklı muameleye meşruiyet sağlanamaz. Ancak bu kesimlerin fiilen var olan dezavantajlarının giderilebilmesinde dilsel çoğulculuğun potansiyel pozitif etkisi üzerinden hareket edilerek nispi eşitlik talepleri ileri sürülebilir. Çalışmamızın giriş kısmında kısaca bahsedilen KADES ihbar hattına Kürtçe destek bölümünün eklenmesi talebi, kadınlar bakımından fiilen var olan dezavantajların giderilebilmesinde, dilsel çoğulculuğun potansiyel pozitif etkisi üzerinden hareket edilerek nispi eşitlik taleplerinin ileri sürülmesine örnek teşkil etmektedir.

Diyarbakır Barosu'nun KADES'e ilişkin başvurusuna idarenin 60 günlük süre içerisinde cevap vermemesi üzerine idarenin zımnen ret kararının iptali istemiyle 2021 yılının Haziran ayında Ankara 15. İdare Mahkemesi'nde dava açılmıştır. 2022 yılının Mayıs ayında İçişleri Bakanlığı'nın kararını iptal eden İdare Mahkemesi, "*resmî yazışma mahiyetinde olmayan kadınların herhangi bir tehdit anında bir dokunuşla en hızlı şekilde kolluk birimlerine ulaşarak yardım almalarının teminini amaçlayan bu teknolojik uygulamanın ülkemiz sınırlarında bulunan ve devletin güvenliğini sağlamakla yükümlü olduğu vatandaş olan ya da olmayan yabancı mülteci, sığınmacı, göçmen, turist ve benzeri hemen her kadının anlayabileceği ve kullanabileceği şekilde yaygınlaştırılmasının ve kullanımının kolaylaştırılmasının uygulamanın maksadına uygun olacağı tartışmasızdır.*" şeklinde

⁴⁹ GÖZLER, s. 100.

değerlendirme yapmıştır. Mahkeme; “KADES uygulamasına Kürtçe ihbar çağrısı eklenmesinin Kürt kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bu uygulamadan azami ölçüde faydalanmasına hizmet edeceği[ni] de izahtan vareste” görmüş ve “Kürt kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bu uygulamadan azami ölçüde faydalanmasını teminen KADES uygulamasının ara yüzlerine Kürtçe çeviriler de eklenmesini uygulamanın maksadına daha uygun iken aksi yönde tesis edilen işlemin kamu menfaatlerine ve hakkaniyete uygun olmadığı” sonucuna varmıştır. Ankara 15. İdare Mahkemesi'nin kararını takiben adım atan İçişleri Bakanlığı ise Kürtçe ile birlikte Almanca, İspanyolca, Kırgızca ve Özbekçeyi KADES ihbar hattının hizmet sunduğu diller arasına ilave etmiştir⁵⁰.

Bu noktada altını çizmek gerekir ki, nispi eşitlik uygulamasının muhatabı olabilecek kesimler için de dilsel farklılık bir başına farklı muameleye gerekçe olamaz. Dil yönünden özgül ayırım yasağı, bahsi geçen kesimler için de caridir. Nitekim AYM'ye yapılan bir bireysel başvurudaki somut olayda başvurucunun oğluna koyduğu “*Ciwan*” isminde yer alan “w” harfinin kullanımı, mahkeme tarafından 01.11.1928 tarihli ve 1353 sayılı Kanun'un 2. maddesine aykırı görülmüş ve bu harfin yerine “v” harfi kullanılarak çocuğun adının “*Civan*” şeklinde düzeltilmesine karar verilmiştir⁵¹. Başvurucu AYM'ye yaptığı bireysel başvuruda; devletin, Kürt kültürünün yaşatılmasını engellemek maksadıyla Kürtçe isim konulmasını engellediğini ve bu engelleme dolayısıyla Anayasa'da güvence altına alınan özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı ile bağlantılı olarak eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini iddia etmiştir⁵². Başvurucunun “*yalnızca Kürt olması nedeniyle ayrımcılığa uğradığını dile getirmiş [olduğunu ve] bu iddiasını temellendirecek hiçbir somut açıklama [yapmadığını]*” değerlendiren AYM, “*ayrımcılık iddiasının ciddiye alınabilmesi için başvurucunun kendisiyle benzer durumdaki başka kişilere yapılan muamele ile kendisine yapılan muamele arasında bir farklılığın bulunduğunu ve bu farklılığın meşru bir temeli olmaksızın ırk, renk, cinsiyet, din, dil ve benzeri ayrımcı bir nedene dayandığını makul delillerle ortaya koyması gerektiğini*” belirtmiştir⁵³. Bu sebeple açıkça dayanaktan yoksun görülen başvurunun, eşitlik ilkesi ihlaline ilişkin kısmı kabul edilemez bulunmuştur.

⁵⁰ KADES örneği hakkında daha fazla bilgi için bkz. <https://www.haberturk.com/son-dakika-kades-uygulamasina-kurtce-de-ekleniyor-3452349>, (E.T. 24.03.2023). Örneğe ilişkin olarak ayrıca bkz. <https://www.gazeteduvar.com.tr/kadeste-ayrimcilik-son-buldu-kurtce-de-sisteme-eklendi-haber-1567440>, (E.T. 24.03.2023).

⁵¹ Abdullah Yılmaz, B. No: 2018/33702, 15/3/2022, § 4-9, kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr, (E.T. 29.03.2023).

⁵² Abdullah Yılmaz, § 23-25.

⁵³ Abdullah Yılmaz, § 56-58.

Abdullah Yılmaz kararı, dilsel farklılığın bir başına nispi eşitlik uygulamalarıyla bertaraf edilmesi gereken dezavantajlı hukuksal durumu oluşturmadığını göstermektedir. Ancak nispi eşitlik uygulamasının muhatabı olan kesimlerin, anayasal hakların kullanımı yönünden dezavantajlarının bulunduğu hâllerde, mevzubahis dezavantajların ortadan kaldırılmasında dilsel çoğulculuk adımlarının pozitif etkisi olacak ise nispi eşitlik uygulamaları dairesinde bu adımların atılması, KADES örneğinde olduğu gibi mümkündür. Bu noktada önemle belirtmek gerekir ki, nispi eşitliği tesis edecek dilsel çoğulculuk adımlarının nesnel temele dayanması ve ölçülü olması da hem 1982 Anayasası'nın eşitliğe ilişkin hükümlerinin hem de AYM'nin yerleşik içtihadının gereğidir. Bu bakımdan Anayasa'nın sözüne aykırı bir adımın nispi eşitliğin sağlanması için dezavantajlı kesimler yönünden de atılması mümkün değildir. Örneğin Türkçe dışındaki bir dilin resmî kullanımı yahut anadili olarak öğretimi, bu kullanımın veya öğretimin bahse konu kesimlerin anayasal haklarının kullanımında beliren dezavantajlarını bertaraf etme hususunda olumlu etki sunma potansiyeline sahip olsa dahi, eşitlik ilkesi referans gösterilerek ileri sürülemez; çünkü Türkçe dışındaki dillerin resmî kullanımı Anayasa'nın 3. maddesinin ilk fıkrasının ikinci cümlesine, bu dillerin anadili olarak öğretimi ise Anayasa'nın 42. maddesinin son fıkrasının ilk cümlesine aykırıdır⁵⁴.

SONUÇ

Eşitlik ilkesine atıflar yapan dilsel çoğulculuk taleplerinin sayısı son yıllarda artmaktadır. Mevzubahis ilkenin söz konusu taleplerin karşılanmasını gerekli kılıp kılmadığı, anayasal eşitlik ilkesinin kapsamı ve AYM'nin bahse konu ilkeye yönelik yerleşik içtihadı gözetilerek bu çalışmada irdelenmiştir. Eşitlik ilkesi, 1982 Anayasası'nda hem hak hem de ilke olarak düzenlenmektedir. Anayasa'nın 10. maddesi doğrultusunda genel kural, mutlak eşitliğin sağlanmasıdır. Ancak mezkûr maddede tespit edilen dezavantajlı kesimler bakımından nispi eşitlik uygulamalarının da tatbik edilmesi mümkündür.

Dil yönünden ayrımcılık, Anayasa'nın 10. maddesi uyarınca özgül ayırım yasağı olarak düzenlendiğinden, bir başına dilsel farklılıklardan kaynaklı dezavantajlı durumların bertarafı için dilsel çoğulculuk taleplerinin Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesi referans gösterilerek ileri sürülmesi güçlü bir sav değildir. Ancak pozitif ayrımcılık yapılabilecek ve Anayasa gereği nispi eşitlik uygulamalarının muhatabı olabilecek kadınlar,

⁵⁴ Anayasa'nın 3. maddesinin ilk fıkrası şu hükümlerden oluşmaktadır: “*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir*”. Anayasa'nın 42. maddesinin son fıkrasının ilk cümlesi ise şu şekildedir: “*Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez*”.

çocuklar, yaşlılar, özürllüer (engelliler), harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler bakımından dilsel çoğulculuk taleplerinin eşitlik ilkesine atıflar yapılarak ileri sürülmesi sınırlı da olsa mümkündür.

Yukarıda belirtilen kesimlerin, anayasal hakların kullanımı bakımından dezavantajlı bulunduğu durumlarda, bu dezavantajların ortadan kaldırılmasında eğer dilsel çoğulculuk taleplerinin olumlu etki sunma ihtimali varsa, ileri sürülmeleri söz konusu olabilir. Bu noktada vurgulamak gerekir ki, dezavantajlı durumun kendisi, dilsel farklılıklardan kaynaklanan bir hâl olmamalıdır. Dilsel farklılıklar dâhil olmak üzere özgül ayırım yasaklarının dışında kalan alandaki anayasal hakların kullanımından kaynaklı bir dezavantajın bertarafı açısından ileri sürülebilenin mümkün olabileceğinin altı çizilmesi isabetli olacaktır. İleri sürülen talebin nesnel temele dayanması ve ölçülü olması da ayrıca gereklidir.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, O. (2016). Anayasal Dinsel Çoğulculuk. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- ALİJEVA, L. (2017). Left Behind? A Critical Study of the Russian-speaking Minority Rights to Citizenship and Language in the Post-Soviet Baltic States: Lessons from Nationalising Language Policies. *International Journal on Minority and Group Rights*, 24(4), 484-536.
- ARJOCA, V-M. (2020). The Relationship between Linguistic Pluralism and Legal Pluralism. *Revista de Ştiinţe Politice*, 11(67), 45-55.
- ATAR, Y. (2021). Türk Anayasa Hukuku (14. b). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- BHUIYAN, J. H., ZOETHOUT, C. M. (2023). Freedom of Religion and Religious Pluralism: An Introduction (pp. 3-15). *Freedom of Religion and Religious Pluralism* (eds. J. H. BHUIYAN, C. M. ZOETHOUT). Leiden: Brill Nijhoff.
- BOYAR, O. (2016). Anayasa Hukuku ve Şiddet. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(1), 53-80.
- BRUBAKER, R. (2015). Linguistic and Religious Pluralism: Between Difference and Inequality. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(1), 3-32.
- BUSEKIST, A. V. (2018). Territorial Pluralism and Language Communities (pp. 338-356). *Forms of Pluralism and Democratic Constitutionalism* (eds. J. COHEN, A. ARATO, A. V. BUSEKIST). New York: Columbia University Press.
- ÇAĞLAR, S. (2012). Anayasa Mahkemesi Kararlarında Eşitliğin Dar Yorumu. *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 43-86.
- DİNÇKOL, B. (2005). Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 101-117.
- DÖNER, A. (2023). Türk Anayasa Hukuku (3. b). Ankara: Yetkin Yayınları.
- DUYMAZ, E. (2014). Anayasa Mahkemesi'nin Soyadına İlişkin Kararları Üzerine Düşünceler. *Anayasa Hukuku Dergisi*, 3(5), 37-52.
- ERDOĞAN, M. (2017). Anayasal Demokrasi (13. b). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- EREN, A. (2021). Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar – Türk Anayasa Hukuku (3. b). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- GÖREN, Z. (2016). Genel Eşitlik İlkesi. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(3), 3279-3301.
- GÖZLER, K. (2023). Türk Anayasa Hukuku Dersleri (27. b). Bursa: Ekin Yayınevi.
- GÖZTEPE, E. (1999). Anayasal Eşitlik İlkesi Açısından Evlilikte Kadınların Soyadı. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 54(2), 101-131.
- HARDING, A. (2012). Malaysia: Religious Pluralism and the Constitution in a Contested Polity. Middle East Law and Governance, 4(2-3), 356-385.
- İBA, Ş. (2006). Eşitlik ve Pozitif Ayrımcılık Kavramları Yönünden Dokuzuncu Anayasa Değişikliği. Amme İdaresi Dergisi, 39(1), 1-15.
- İNCEOĞLU, S. (2001). Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı Çerçevesinde Af, Şartla Salıverme, Dava ve Cezaların Ertelenmesi. Anayasa Yargısı, 17(1), 41-70.
- KALABALIK, H. (2017). İnsan Hakları Hukuku (5. b). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KARAN, U. (2015). Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi. Anayasa Yargısı, 31(1), 235-306.
- KAYAALP, D. (2019). Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ile Getirilen Ayrımcılık Yasağı İstisnalarının İş Hukukundaki Görünümü Üzerine Genel Bir Değerlendirme. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1), 67-107.
- KESKİN, Z. (2023). İdari Davalarda Eşitlik Denetiminin Yoğunluğu. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(1), 58-72.
- KOLÇAK, H. (2022). Anayasal Tanıma Biçimleri: Anadilini Resmî Statüde Kullanma Hakkı Özelinde Normatif Bir Çalışma. Ankara: Adalet Yayınevi.
- KUDRET, H. A. (2020). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yasaklanan Ayrımcılık Temeli Olarak Cinsel Yönelim. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 26(2), 1079-1110.
- MACK, J. B. (1994). Cultural Pluralism and Multiculturalism: E Pluribus Unum Or Ex Uno Plura?. Hitotsubashi Journal of Social Studies, 26(2), 63-72.
- MACKLEM, P. (2008). Minority Rights in International Law. International Journal of Constitutional Law, 6(3-4), 531-552.

- ÖDEN, M. (2003). Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi. Ankara: Yetkin Yayınları.
- ÖZBUDUN, E. (2014). Türk Anayasa Hukuku (15. b). Ankara: Yetkin Yayınları.
- REX, J., SINGH, G. (2003). Pluralism and Multiculturalism in Colonial and Post-colonial Society: Thematic Introduction. *International Journal on Multicultural Societies*, 5(2), 106-118.
- RINGELHEIM, J. (2010). Minority Rights in a Time of Multiculturalism – The Evolving Scope of the Framework Convention on the Protection of National Minorities. *Human Rights Law Review*, 10(1), 99-128.
- SAFRAN, W. (2003). Pluralism and Multiculturalism in France: Post-Jacobin Transformations. *Political Science Quarterly*, 118(3), 437-465.
- STONE, S. L. (2000). Comment: Cultural Pluralism, Nationalism, and Universal Rights. *Cardozo Law Review*, 21, 1211-1224.
- TANÖR, B., YÜZBAŞIOĞLU, N. (2018). 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku (17. b). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- TARAMUNDI, D. M. (2017). Legal Pluralism and Reasonable Accommodation of Religious Diversity. *International Journal on Minority and Group Rights*, 24(4), 467-483.
- TOMBALOĞLU, N. (2014). Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kamu Yararı Kavramı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 353-388.
- TSOSIE, R. A. (2003). Tribalism, Constitutionalism, and Cultural Pluralism: Where Do Indigenous Peoples Fit within Civil Society?. *University of Pennsylvania Journal of Constitutional Law*, 5(2), 357-404.
- TURHAN, M. (2007). Anayasanın Hak Temelli Yorumu ve Anayasa Yargısı. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62(3), 379-404.
- ULUCAN, D. (2013). Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 369-383.
- YILDIRIM, T., GÖÇGÜN, M. (2016). İdarenin Düzenleyici İşlemlerinde Eşitlik İlkesi. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 39-60.